

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

СРБИЈА:

Све што сте одувек желели да кажете о Србији, а нисте смели...

Уређивачки одбор

Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Јелена Атанасијевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд

Др Владимир Поломац, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Никола Бубања, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Часлав Николић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д' Анунцио”, Пескара, Италија

Др Ала Татаренко, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина

Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска

Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина

Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија

Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска

Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)

Др Часлав Николић, редовни професор

Рецензенти

Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)

Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)

Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)

Др Богуслав Зиелински, редовни професор (Познањ, Пољска)

Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)

Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)

Др Ала Татаренко, редовни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(28–29. X 2022)

Књига II

**СРБИЈА:
Све што сте одувек желели да
кажете о Србији,
а нисте смели...**

Уредници
Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2023.

САДРЖАЈ

О КЊИГАМА СА XVII МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ
СКУПА „СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ” / 5

О КЊИЖЕВНОКУЛТУРОЛОШКОЈ КЊИЗИ СА XVII МЕЂУНАРОДНОГ
НАУЧНОГ СКУПА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ / 11

Часлав В. НИКОЛИЋ

САН О СРБИЈИ У ДРУГОЈ КЊИЗИ СЕОБА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 17

Светлана М. РАЈИЧИЋ ПЕРИЋ и Владимир Б. ПЕРИЋ

ОД ОТАЏБИНЕ ДО МАТЕРИНЕ: ИМАГИНАРНО И СИМБОЛИЧКО
РОДА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ 21. ВЕКА / 25

Јасмина М. АХМЕТАГИЋ

„ПОЗНАТО ЈЕ ШТА СЕ РАДИ У ПАРКУ”: СВЕОБУХВАТНО
УТРОЖАВАЊЕ ДРУГОСТИ У СРБИЈИ ДЕЈАНА АЛЕКСИЋА / 33

Миломир М. ГАВРИЛОВИЋ

МОДЕЛ ПРИХВАТЉИВОГ МОДЕРНИЗМА У ПОСЛЕРАТНОМ
ЈУГОСЛОВЕНСКОМ СОЦИЈАЛИСТИЧКОМ ДРУШТВУ – ИЗМЕЂУ
ИДЕОЛОШКЕ КОНТРОЛЕ И ПОЕТИЧКИХ ТРАГАЊА / 43

Снежана С. БАШЧАРЕВИЋ

ДЕСАНКА И ДАВИЧО О СРБИЈИ / 53

Луна М. ГРАДИНШЋАК

СРБИЈА И СРПСКО У ПЕСНИШТВУ БРАНКА МИЉКОВИЋА / 61

Јелена С. МЛАДЕНОВИЋ

СРБИЈА БРАНКА МИЉКОВИЋА / 73

Милан Б. ГРОМОВИЋ

СРБИЈА ИВАНА В. ЛАЛИЋА / 83

Јована С. АНЂЕЛКОВИЋ и Милица Б. МОЈСИЛОВИЋ

МИТ(ОМАНИЈА) О СРПСТВУ КАО (УНУТРАШЊЕМ) ЕГЗИЛУ У
ПОЕЗИЈИ И ЛИРСКИМ ЗАПИСИМА МИЛОСАВА ТЕШИЋА / 95

Софија П. МАТИЋ

СРБИЈОМ СЛОМА: СТАТУС КУЛТУРЕ СЕЋАЊА СРПСКОГ
НАРОДА У ПОЕЗИЈИ МИЛОСАВА ТЕШИЋА / 107

Оља С. ВАСИЛЕВА

СРБИЈА, „НЕБЕСКО ХТЕЊЕ”.

ПАВЛОВИЋЕВА ПЕСНИЧКА СКИЦА ДРУГОГ ПОЧЕТКА / 117

Милица В. ЂУКОВИЋ

СРБИЈА, СЛОВЕНИЈА, ПОЉСКА, ЛИТВАНИЈА:
„ТАМО” ПОЕЗИЈЕ ДРАГАНА БОШКОВИЋА / 127

Тања М. ВУКОВИЋ и Марија В. РАДУЛОВИЋ

ДИСОВО ПРОЛЕЋЕ – ПОЕТСКИ БРЕНД СРБИЈЕ / 137

Василије К. МИЛНОВИЋ
КОНТРАКАНОН СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА:
ЈЕДНА НЕОСТВАРЕНА МОГУЋНОСТ СРПСКЕ КУЛТУРЕ / 147

Милица С. СТАНКОВИЋ
ДНЕВНИК 2020: СРБИЈА И РЕГИОН ИЗ УГЛА
САВРЕМЕНИХ ПИСАЦА И СПИСАТЕЉИЦА / 159

Саша Ж. РАДОВАНОВИЋ
АЛЕТИОЛОШКО-ТОПОЛОШКО АНАЛИЗА
– СПОМЕНИК КОСОВСКИМ ЈУНАЦИМА / 171

Милица А. КАНДИЋ и Александра В. ЧЕБАШЕК
БЕОГРАД ИЗМЕЂУ БЕРЛИНА И ИСТОРИЈЕ У РОМАНУ
ОМАМА СЛОБОДАНА ВЛАДУШИЋА / 181

Јелена З. МИЛИЋ
У БЕЗДНУ, ДО БЕЗДНА: ХРОНОТОП СРБИЈА – БЕОГРАД СА КНЕЗОМ
МИХАИЛОМ, АНАСТАСОМ ЈОВАНОВИЋЕМ И ЈУЛИЈОМ ХУЊАДИ / 191

Марија ГРУЈИЋ
ПАРАЛИТЕРАРНИ СВЕТОВИ ПОПУЛАРНЕ МУЗИКЕ У СРБИЈИ / 203

Марија Ж. ЉЕВНАИЋ
ИДЕЈЕ НЕВЕРТА SPENSERA U SRPSKOЈ PERIODICI:
ČASOPIS MATERINSKI LIST / 219

Верка Г. КАРИЋ и Теодора С. ИЛИЋ
СТИГМАТИЗАЦИЈА ЖЕНСКОГ ТЕЛА У РОМАНИМА ПАДА АВАЛА
БИЉАНЕ ЈОВАНОВИЋ И БОЛДВИН МИЛИЦЕ ВУЧКОВИЋ / 229

Жарко Н. МИЛЕНКОВИЋ
КВИР СРБИЈА: ГЕЈ ПРОЗЕ ПУРИШЕ ЂОРЂЕВИЋА,
ДЕЈАНА НЕБРИГИЋА И УРОША ФИЛИПОВИЋА / 239

Софија Д. ФИЛИПОВ РАДУЛОВИЋ
ГДЕ (НИ)ЈЕ СРБИЈА У ДНЕВНИКУ О ЧАРНОЈЕВИЋУ? / 251

Јелена И. МАРИНКОВ
СРБИЈА ИЛИ РУСИЈА – ХРОНОТОП ДВОЈНИШТВА
У ДРУГОЈ КЊИЗИ СЕОБА / 261

Данијела М. ЈАЊИЋ
ПУТОПИСНИ ПОГЛЕД ЦРЊАНСКОГ НА СРБИЈУ
ИЗ АВИОНА И НА ИТАЛИЈУ СА КОПНА / 271

Никола М. ЂУРАН
ИДЕЈА СРБИЈЕ У РОМАНУ **СЕОБЕ** И ЗБИРЦИ ПЕСАМА
ЛИРИКА ИТАКЕ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ НАСУПРОТ
СЛИЦИ СРБИЈЕ У ГЛОБАЛНОМ НАРАТИВУ / 277

Кашарина С. ЛАЗИЋ
ЗАШТО НЕМА СРБИЈЕ КОД АНДРИЋА?
КОД ЦРЊАНСКОГ? КОД ПЕКИЋА? / 287

Александра З. СТОЈАНОВИЋ
ЗИДАТИ ГРАД, СРУШИТИ СЕБЕ: ИДЕОЛОШКИ АСПЕКТИ УМЕТНИЧКЕ
ГРАДЊЕ У РОМАНУ ГРАДИТЕЉИ БОРИСЛАВА ПЕКИЋА / 299

Јована Д. КОСТИЋ
НЕСТАЈАЊЕ И ПРИПОВЕДАЊЕ
У РОМАНУ *ПЕШЧАНИК* ДАНИЛА КИША / 311

Вања Н. КОВАЧЕВИЋ
СРБИЈА У СРПСКОЈ (УСМЕНОЈ), СРЕДЊОВЕКОВНОЈ, МОДЕРНИСТИЧКОЈ
И ПОСТМОДЕРНИСТИЧКОЈ) ЛИТЕРАТУРИ? / 319

Павле Ђ. БОТИЋ
КРСТОНОСНА СРБИЈА / 331

Марија М. ПАНИЋ
ЗУБАР, ЈЕДНОРОГ, СУП И ДРУГИ СИМБОЛИ
ИЗ СРПСКОГ *ФИЗИОЛОГА* У ОДНОСУ НА ФРАНЦУСКЕ БЕСТИЈАРНЕ
ЖИВОТИЊЕ: НЕКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ СРПСКОГ *ФИЗИОЛОГА* / 339

Ђорђе М. ЂУРЂЕВИЋ
АНЂЕЛИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ / 351

Маја М. АНЂЕЛКОВИЋ
ПРЕДСТАВА МАНАСТИРА СТУДЕНИЦЕ У ПУТОПИСНОЈ
ПРОЗИ КРОЗ СРПСКЕ ЗЕМЉЕ МЕРИ ДАРАМ / 361

Тихон М. РАКИЋЕВИЋ и Миљана М. МАТИЋ
СРПСКО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У ДИГИТАЛНОЈ СФЕРИ:
ДИГИТАЛНА СТУДЕНИЦА / 373

Александра МАТИЋ
КУЛТУРА И ЗАКОНИ ГОСТОПРИМСТВА У
СРПСКОЈ УСМЕНОЈ ЕПИЦИ / 387

Ана С. ЖИВКОВИЋ
МОТИВ КРСНЕ СЛАВЕ КАО DIFFERENTIA SPECIFICA СРПСКЕ
КЊИЖЕВНОСТИ: ПРИЛОГ ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОМ
ПРОУЧАВАЊУ СРПСКЕ РЕАЛИСТИЧКЕ ПРИПОВЕТКЕ / 397

Вукашин МИЛИЋЕВИЋ
ДОСИТЕЈ, МАНТИЈА И ДОСИТЕЈЕВШТИНА / 419

Александра П. СТЕВАНОВИЋ
НА ХОДОЧАШЋУ У ТОПОЛИ: СРБИЈА КРАЈА XIX ВЕКА У ПУТНИМ
БЕЛЕШКАМА КНЕЗА БОЖИДАРА КАРАЂОРЂЕВИЋА / 429

Сања В. ГОЛИЈАНИН ЕЛЕЗ
НА РАЗМЕЂИ ВЕРЕ И СУМЊЕ – АГОНАЛНОСТ СРЖНИХ И КРУЖНИХ
ИДЕНТИТЕТА ДУХОВНОСТИ СРПСКОГ ПЕСНИШТВА / 443

Марија М. ШЉУКИЋ
СЛИКА СРБИЈЕ ТОКОМ ВЕЛИКОГ РАТА КРОЗ ПРИЗМУ ЂАЧКОГ
БАТАЉОНА У *ВРЕМЕНУ СМРТИ* ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА / 459

Ива Г. ТЕШИЋ
МАТОШ VS. СКЕРЛИЋ / 469

Марина М. ПЕТРОВИЋ ЈИЛИХ
СЛИКА СРБИЈЕ У РОМАНУ *ДОБРИ ДАНИ* МАРКА ДИНИЋА ИЗ
ПЕРСПЕКТИВЕ СТУДЕНАТА И СТУДЕНТКИЊА ГЕРМАНИСТИКЕ / 479

Марија М. ПЕЈИЋ
СРБИЈА У РОМАНУ КОМО СРЂАНА ВАЉАРЕВИЋА / 491

Tomislav M. PAVLOVIĆ
LORENS DAREL NAD SRBIJOM / 501

Јелена Н. АРСЕНИЈЕВИЋ МИТРИЋ и Јана М. АЛЕКСИЋ
„КРОЗ ПРОЗОР ХОТЕЛА МОСКВА, С ПОГЛЕДОМ НА
ЗАПАД” – СРБИЈА У ХАНДКЕОВИМ ЕСЕЈИМА / 509

Милош М. ЈОВАНОВИЋ
ХАНДКЕОВА ФЕНОМЕНОЛОГИЈА АПРИОРИЗМА СРБИЈЕ / 519

Ана М. НИЋИФОРОВИЋ
ПЕТЕР ХАНДКЕ И СРБИЈА / 527

Наташа П. РАКИЋ
СРБИ(ЈА) У НЕМАЧКОЈ НА ПРИМЕРУ ТЕКСТОВА
БРАНКИЦЕ БЕЧЕЈАЦ / 535

Јасмина М. АХМЕТАГИЋ¹

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

„ПОЗНАТО ЈЕ ШТА СЕ РАДИ У ПАРКУ”: СВЕОБУХВАТНО УГРОЖАВАЊЕ ДРУГОСТИ У СРБИЈИ ДЕЈАНА АЛЕКСИЋА

Критичка слика Србије коју у свом роману *Петиља* даје Дејан Алексић потпуна је, доследна и језгровита, а утемељена на оцртавању бинарних опозиција и логике искључивања другог, другачијег, различитог, те на препознавању стереотипа који функционишу у друштвеном животу и пресудно утичу на свакодневно насиље. Тумачење романа овде је ослоњено на теорије идентитета и увиде које нам је донео постструктурализам. У роману заогрнутом у псеудодетективски жанр Алексић разлиставља планове угрожавања другог, другости, различитости (не занемарујући ни аутодеструкцију и унутрашњег другог) присутне у српском друштву.

Кључне речи: Србија, деведесете године, етика, другост, стереотип, зло, аутодеструкција

„Дуготрајно робовање и рђава управа могу толико збунити и унаказити схватања једног народа да здрав разум и прав суд у њему отанчају и ослабе, да се потпуно извитопере. Такав поремећен народ не може више да разликује не само добро од зла у свету око себе него ни своју сопствену корист од очигледне штете.”

Иво Андрић, *Знакови поред њуша*

Појмови *други* и *другости* понајвише су заступљени у постколонијалној и психоаналитичкој теорији, а овде их узимамо у значењу које је присутно у теоријама идентитета, „у савременом конструисању 'Другог' као особе, посебно маргиналне или на неки други начин субверзивне” (Ван Пелт 2000: 2), односно у дихотомiji Ми/Други: „други је чинилац групне идентификације” (Тепшић 2012: 74), и одређује га „његова погодност за поређење и установљивање значајне разлике” (Кук-Хафмен 2009: 27).

У *Петиљи* (2021)² Дејана Алексића, роману који тематизује српску стварност у последњих 30 година, свеобухватна критика друштва у распадању, пре свега почива на оцртавању бинарних опозиција и логици искључивања, то јест на указивању на чињеницу да су и бинарне опозиције и искључивање *разлике* у српском друштву нормирани.

Кроз норме као свјетоназорске социјалне конструкте сваки појединац се идентитетно „препознаје”. Кроз норме му матична заједница аперсонално надређено поручује тко је, што је, гдје му је мјесто и што му је животни чинити. Бити нормалан значи не бити свој и поравнат са собом, него с нормом. (Торе 2021: 31)

¹ ahjasmmina@yahoo.com

² На вредност *Петиље* пажњу су скренуле награде „Милош Црњански” и „Владан Десница” које су у овој години припале Алексићевом романеском првенцу.

Да је *Петља* дело врсног песника – а Дејан Алексић је познат и признат песник и дечији писац – видљиво је већ у језгровитости романа која почива на строгој композицији и изванредној језичкој промишљености, мотивисаној пажљиво изграђеним ликом нараторке. Свака од шест целина *Петље* (пет „Тишина” и „Пуцањ”, након чега долази кратак завршни пасус насловљен као „Пост омфалос”) састоји се од шест поглавља која се, захватајући различите временске планове, увек у истом распореду и под истим насловима понављају³ („Омфалос”, „Место за рану”, „Рана”, „Лизање ране”), а арапски број уз свако од њих означава нарастање датог тока приче: и у композиционом смислу, развијајући се спирално а не линеарно, роман представља петљу. Смештена у грчки затвор на 48 сати, због инцидента који је изазвала на граници, Дина Поледица се препушта интроспекцији, ретроспекцији и рекапитулацији: свака епизода нараторкиног живота у исти мах захвата шири друштвени контекст. На свакој се страници уверавамо у њену песничку даровитост, мада она ипак спаљује свој необјављени рукопис – критичка палета овог романа обухвата и књижевни живот, сигнализирајући темељну и неповратну первертованост друштва у коме се свако налази на погрешном месту, чиме се друштвено-економски и политички проблеми једног друштва сагледавају и представљају као метафизички квар, као растакање и *квареж бивства* (Хамваш 1999).

Дипломирана филозофкиња Дина Поледица јунакиња је изразите језичке самосвести, осетљива на речи и њихова звучања, а њено је приповедање проткано псовкама и литерарним, најчешће песничким цитатима. Таква нараторка у стању је да кроз кратке призоре из српске свакодневице предочи насиље и нетолеранцију владајућег дискурса, чиме критичка слика Србије постаје слојевитија и аргументованија. Упадљива је њена способност сликовитог приповедања, духовитих и карикатуралних портретисања људи са којима долази у контакт, а пре свега вештина да крупна друштвена збивања која су одредила и њену судбину предочи кроз симболе и добро нађена поређења: на тој вештини и почива језичка економија овог романа.

Начелно, у поглављима именованим као „Омфалос” Дина говори о актуелним догађајима у затвору, у „Место за рану” о свом одрастању, породици и школовању, у „Рани” о дружењу са најбољим пријатељем Никодимом и свом животу у кући у Малој Моштаници, а у „Лизању ране” о догађајима који су уследили након његове смрти, али и о сукобу са Светиславом Прстом, које се окончава убиством и одласком из земље. Говорећи о земљи у којој се прошлост не довршава, Дина и сама говори о три различита прошла времена властитог живота. Укупност животних искустава једне наративне свести и асоцијативна техника омогућавају стално укрштање временских планова и стварају неочекивану и добро осмишљену густину, односно садржајно богатство *Петље*. Томе доприноси и његово снажно алузивно ткиво (слика света у роману оснажена је посредством интертекстуалности – у ту сврху је пре свега послужила поезија Новице Тадића), те чврста повезаност поглавља: свако ново поглавље започиње мотивом којим се претходно завршава.

Алексићева централна јунакиња припада реду „проблематичних побуњеника” (Фридман 2011), антијунака: по много чему изузетна, она је друштвено неприлагођена средини поремећених мерила вредности. Њен критички однос према средини у којој живи уобличио је и централну емоцију којом јунакиња

3 Са изузетком ситног нијансирања у целини насловљеној као „Пуцањ”.

импулсивно одговара на свет и на људе. Дина је огорчена и резигнирана, неповерљива, у значајној мери асоцијална; велику привлачност јој даје испрени дух и интелигенција, сврставајући је наспрот средини у којој живи: „презирем колективитет, не пристајем на препоручене вредности, плујем на савремене образце успеха.” (Алексић 2021: 43) Није ли, уосталом, етичка обавеза управо то да се прекораче норме тамо где су постале изопачене? Нараторка *Пешље* је побуњеник, који је сваком речју у отпору средини, али је и обликована њоме, препуњена бесом и већ по томе припадница свога времена и простора, о чијем насилном карактеру сведоче бука и бес који допиру са улица града и заузимају значајан простор у њеном приповедању, односно свеопште одсуство емпатије, стално видљиво у свакодневици. Посебна вредност *Пешље* и јесте у томе што даје слику света у коме нико није недирнут свеопштим пропадањем.

Никодим је веровао да нас средина обликује више него што би требало, да је смешна таштина бити убеђен у независност карактера од друштвене стварности. Одувек је у мени видео добру и благонаклону особу. Али ја знам да сам зла и да еволуција моје дијаболичке природе нема много везе са погубним животом у земљи амнезије и лудила. (Алексић 2021: 43)

На овај је начин суптилно уведен проблем есенцијалности/конструисаности идентитета: у *Пешљи* се, на концу, потврђује Никодимова истина, пошто се подробно, кроз бројне примере оцрта енорна важност идентитетског питања за свакодневицу и стање духова у Србији, а „борба за идентитет је иницијално политички акт” (Петренко 2019: 18). Опорост Дининих речи, грубости и псовке, упућују не само на акумулирани бес и незадовољство него и на неуротичну реактивност, која увек открива везаност за оно на шта се реагује, односно личну неслободу. Оно што Дина назива својом лакомислености није друго до аутодеструктивност. И њено понашање и Никодимова судбина показују да је побуна у Србији могућа још само кроз свој патолошки облик – аутодеструкцију.

Дина Поледица је рођена на дан Титове смрти, па је рекапитулација њене личне судбине у исти мах и приказ дубоког преображаја српског друштва, тачније његовог незаустављивог пропадања у распону од 30 година. До доспевања у грчки затвор Динина животна стаза једнако открива њу саму и земљу у којој живи: одрастала је „у култури страха и неизвесности”, у тешко оболелом друштву које је у актуелном времену њеног приповедања испуњено „празноглавим клинцима, брендом [...] четвртвековног друштвеног колапса” (Алексић 2021: 12, 35). Нараторка експлицира да генерације у Србији, од 1972. па надаље, немају искуство живљења у уређеном друштву, а новије генерације „не знају ни да је такво искуство могуће” (Алексић 2021: 88). Динин први пољубац збива се у амбијенту демонстрација, телевизијски извештаји о војним операцијама у Босни мизансцен су њених развојних година, а журке на које одлази као матуранткиња збивају се под расветом НАТО бомби: „живот је био мерна јединица бесцења.” (Алексић 2021: 108) „Читаве генерације усисавао је естрадни симулакрум у ком се смењују естрадни циркус и ратни извештаји.” (Алексић 2021: 75) Дина је студент у времену девалвиране вредности знања: бестидност постаје предуслов успеха, а „лов у мутном [...] највиши облик пословне вештине” (Алексић 2021: 119). Промена је немогућа, а друштво неизлечиво, јер су најмудрије главе у исти мах и највећи конформисти: српски академици су „национални мудраци у дугом ланцу традиције ћутања”, те изражавају „само декоративне мисли” (Алексић 2021: 207). Ограничени животни хоризонти спонтано су производили психолошко стање утрнулости, празнине и одсуства жеља:

Ником нисмо били потребни, званична будућност није нас имала на списку. Били смо надражени нервни завршеци тромог и слепог друштвеног организма чији су пипци тапкали по трњу. И то нас је лишавало одговорности и жеља. (Алексић 2021: 55)

Алексић своју јунакињу смешта у затвор да би показао колико је то природнији простор за смирено промишљање властитог живота од „колективне менталне тамнице” (Алексић 2021: 114) из које је отишла – у затвору Дина доспева до слободе избора коју није познавала у домовини: „Биографија се не догађа, ја је конструишем, а то је ослобађајуће, чак и кад је на моју штету.” (Алексић 2021: 62)

Поглавља у којима се приповедање фокусира на актуелну временску равн – боравак у затвору – именована су као „Омфалос”, а то кореспондира вишезначном наслову романа. У затвору се Дина симболички рађа, пресецајући пупчану врпцу која је везује за домовину, мада су и сва друга потенцијална значења *Пешће* истовремено присутна у роману. Дина Поледица јесте јунакиња која има *Пешћу*, што показује одмах на почетку, док саплиће цариника и изговара бизарну реченицу којом побуђује сумњу, а потврђује у читавом току романа. Петља означава и судбинску заплетеност, коју треба разумети и расплести, а што Дина, исписујући своју причу, и чини. Нараторка је и сама себи нејасна и неразмрсива, попут петље (она се пита да ли је изворно зла или је тек жртва „стасавања у доба демагогија добровољних давалаца туђе крви” – Алексић 2021: 87), те је реконструкција њене приче и пут ка саморазумевању. Петљом се може назвати и актуелна нараторкина животна ситуација, јер је *Пешћа* у којој се налази „парадоксално средиште света” (Алексић 2021: 96), специфична стајна тачка из које може да проматра свој укупан животни пут.

У *Пешћи* Дину све време посматра једно „чвор-око” са дрвене столице – петља коју је уобличила природа, а којој је човек, машинским сечењем дрвета, дао непроменљив облик. Свевидеће око коме је нараторка константно изложена и због чега осећа нелагоду, упућује на њену параноидну осетљивост, последицу стасавања и живота у Србији: „Већи део живота провела сам уз осећање да ме неко одмерава из мрака.” (Алексић 2021: 21) С друге стране, нарастање језе пред свевидећим оком сигнал је једног закржљалог осећања одговорности које нараторка пројектује изван себе, у „чвор-око”.

На рационалном нивоу, Дина сигурно, како и сама каже, не осећа грижу савести због убиства криминалца и силеције Светислава Прста. Убиство је и било чин самозаштите. Али, посредством Станислава Прста Динино је биће неминовно промењено: постајући убица она је прешла границу коју не одређује ниједно друштво, држава и прилике, већ универзални антрополошки закон. У идеју чвор-ока смештено је и рудиментарно осећање божијег присуства, што нараторка ограниченог самоспознања не експлицира, али претпостављамо да љубитељка Кјеркегора то потенцијално носи у себи, успут закључујући: „Да бисмо живели као људи, потребно нам је мало метафизичког страха.” (Алексић 2021: 103)

Из сукоба који су присутни у *Пешћи* – а већина мармира однос према мањинским групама – очигледно је да је пожељан субјекат у Србији етноцентрички оријентисан, националиста, хетеросексуалан, некритички поносан на националну историју. Пожељан лик сународника јесте сурови и сирови подражавалац општеприхваћених вредности, које су пак у великом раскораку са оним што се уобичајено сматра универзалним вредностима. Конструисање идентитета, како је то показао Дерида, „увијек је засновано на искључењу нечега и успостављању насилне хијерархије између два изходна пола – мушкарац/жена, итд.

Посебност другог појма је на тај начин редуцирана на функцију случајности, споредне ствари за разлику од важности првог.” (Хол 2001: 219)

Дина експлицира да је и њено име извазивало подозрење: „Рекло би се да именом нисам била довољно 'наша', и да би ми *Милица* или *Бранка* лепше стајало у личној карти.” (Алексић 2021: 76–77) Упркос карактерним слабостима и етичким посрнућима појединац може задобити поштовање јавности или агресивном вербализацијом родољубља или учешћем у рату. Криминалци и власт су повезани заједничким интересима, те је разлика међу њима, бар у погледу поља моћи које заузимају, тешко уочљива. Дину Поледицу терористу и Светислав Прст, у коме она види „оипљиву алегорију загушљивог понора у који су бесповратно сунувраћене читаве генерације” (Алексић 2021: 196) и полицајац, чијој је агресији изложена зато што чита књигу у парку. Заправо је епизода са полицајцима индикативна, јер се безазлена ситуација (он легитимише Дину и подстиче је да исприча виц о полицајцима) довршава еклатантним прекорачењем службеног овлашћења, показујући да је култура искључивања другог и званично на снази у Србији у току три деценије. „Сигурност и предоцба супериорности властитог идентитета формира се искључивањем непожељне *другости*. *Други* је увијек опасност која мора остати изван.” (Исановић 2019: 122). Док хулигани, чији је фудбалски тим изгубио утакмицу, палицама разбијају аутомобиле, агресивни возачи не поштују пешачке прелазе, Крезуби Пеппи насрће на девојку у коцкарници, Светислав Прст има неограничену власт над туђим животом и смрћу, полицајац на дужности шамара девојку коју је затекао у парку са књигом у руци. У Србији је, како показује Алексићев роман, насиље свакодневно, а безбедност случајна.

С обзиром на лик пожељног субјекта српско друштво је неизбежно малограђанско: оно о себи мисли и жели да мисли добро, а ослонац налази у митизованим сликама о себи и стереотипном свођењу другог, те одбацивању сваке различитости. Функција стереотипа и јесте у томе да одрже вештачки створене разлике између себе и другог (Лумба 1998: 59–60). Ипак се искази којима се разоткрива право лице такве средине јављају често и спонтано. Пошто изјави да његова деца обожавају Златана Ибрахимовића, Динин адвокат оправдава ту чињеницу, јер очигледно одступа од друштвено прихваћених вредности: „Јесте босански муслиман, али игра за Шведску.” (Алексић 2021: 55)

Расизам оних који су претукли ромског дечака, познатог по надимку Витамин, очигледна је и огољена форма истог осећања које потмуло постоји на свим нивоима друштва, па чак и институционално – хитна помоћ није хтела да дође, а комшија Владан на речит начин теши непознату жену коју је приказ дечаковог страдања расплакао: „*Ма није му ништа, само је добио две-три ћушке, живави су 'они'...*” (Алексић 2021: 42)

Мислити у терминима диспозиција (ми/они) значи мислити у терминима релације и позиционирања у друштвеном простору у односу на друге. Дистинкција у том случају означава диференцирање, повлачење границе према другима, али и успостављање супериорности властитог положаја. (Живић 2019: 100)

Они – другачији и, самим тим, неприхватљиви и туђи – јесу и муслимани, и Роми, и хомосексуалци, па чак и читаоци књига у парку, јер одступају од опште установљене норме: „*Познајто је, госпођице, шта се ради у парку, ил' се љубиш ил' се дрогираш.*” (Алексић 2021: 77–78) Међутим, и Дина и Никодим припадају маргинализованим другима, као и сви који се не уклапају у владајућу норму:

„тко се супротстави нормама, понаша се друштвено девијантно. Рискера казну, изопћење, или, у најмању руку ’лијечење’”, па се огромна већина конформистички препушта „институционалном ауторитету колективитета” (Торе 2021: 26). У језичку осетљивост Дине Поледице уписано је лакановско поимање да је и самосазнање условљено језиком: субјекат себе и спознаје и конструише кроз разлике. Нараторка опажа да се свако „они” појављује као вид самохвалисања, подражавања и одржавања колективног нарцизма, а колективни идентитети „оправдавају дискриминацију, неједнакост, поларизацију, слике непријатеља” (Кук-Хафмен 2009: 22).

Прећутна друштвена норма за хомосексуалце је мимикрија и, само у том облику, уз прилагођавање и лажи којима свој приватни живот држе потпуно скривен од очију јавности, могу живети релативно неузнемиравани, тј. изван претње отвореног насиља. Једини Динин друг из средње школе, Никодим, момак је „толико фин, префињен и нежан, да је то ’момак’ врло брзо пало под сенку сумње” (Алексић 2021: 44). Још у школи Никодим је изложен подсмеху и провокацијама, али је „то подносио као праведно следовање за отпор мимикрији” (Алексић 2021: 44). Дуготрајно насиље које се том наметнутом мимикријом врши над Никодимом подразумевано је и прихватљиво понашање: такво се насиље не процесуира и не кажњава, већ се, напротив, као државна политика спроводи свакодневно. Није чудо што жртва перманентног насиља, што Никодим свакако јесте, завршава необичном формом самоубиства. Динин се најбољи пријатељ нашао на путу фудбалским навијачима, испред стадиона, на крају утакмице. Из познавања владајућих стереотипа, толико уверених да су извесни чинови предвидљиви, Дина и закључује да је реч о самоубиству: „Убио се туђом руком.” (Алексић 2021: 204)

И у свом дому Никодим је био узнемираван: његов је интегритет снажно нарушаван суптилним методама и притисцима. Мајка се понашала као да је Дина његова девојка, а упорност с којом је то чинила открива њену слутњу, па чак и јасно знање о синовљевом сексуалном опредељењу, које не жели да прихвати. Будући да је сам чин препознавања од стране другог важан за идентитет, јасно је да је мајчино понашање агресивна порука о неприхватљивости важних делова Никодимове особе. Вољен као објекат, охрабриван на ћутање и стид, Никодим израста у особу изразито ниског самопоштовања: он се с лакоћом извињава и осећа кривицу и у најапсурднијим ситуацијама, каква је она када се извињава возачу који њега и Дину умало није прегазисо на пешачком прелазу.

Репресивна друштва почивају на поништавању разлика, на нивелишућем духу који, последично, мада парадоксално, континуирано *производи* нове *разлике* даљим нијансирањем: нарастају језички и дискурзивни маркери који изражавају предрасуде о другом. Што је друштво уједначеније (а „Никодим је био петља на ужету једноличја” – Алексић 2021: 95), то је осетљивије према разлици, која се доживљава као угрожавајућа. То је важна карактеристика малограђанског духа. „Изоштрана чула за разлике као да су вребала на сваком кораку. Понекад ми се чинило да сам ловина.” (Алексић 2021: 77) Динина обријана глава представља борбу за позицију *несводиве разлике другој*: то је чин побуне, јер тако задобија упадљиву и у српској средини знаковиту појавност (обријана глава значи искључиво онколошку болест). Истина, она је обријала главу након погибије родитеља када, како казује, није могла да плаче, те је тако и тај чин истовремено побуна и аутодеструкција.

Празнина, „довољно велика да ништавним учини све нежељено што насрне на њу” (Алексић 2021: 77), појављује се као вид самозаштите – аутодеструкција, присутна у том урањању у празнину, устоличавала се као вид самоодбране. Када знамо да све жртве тортура и сваковрсних злостављања развијају аутодеструкцију као заједничко, препознатљиво својство, онда је сасвим јасно да је друштво које у својим члановима покреће такву самоодбрану дубоко поремећено и насилно. Како би ублажио непосредну угроженост, појединац оштећује властито биће потискивањем осетљивости и сужавањем сопственог емотивног регистра. „Целог живота радим на томе да мој бол прерасте у тугу.” (Алексић 2021: 21) Тако је насиље непрекинути процес, глобална врста односа према себи и свету: сваки појединац је насилник, разликује се само субјекат/објекат ка коме је насиље усмерено.

Алексић (2021: 63–64) маркира параноидну логику која управља колективним животом и националном историјом и протеже се кроз време:

Потребно је да неко или нешто изазове грешку да би се могла одржавати идеја о сопственој, али и колективној исправности. А исправности нема без патње. Отуд узвишена патња задобија вредност залихе за будућност, у којој ће се стечено прокоцкати да би се опет патило у циљу исправности. Некада је довољно да цркне шпорет, али понекад мораш и да пређеш Албанију пешке. То је као неки трагичан историјски концепт.

Конструисање непријатеља, које је од круцијалног значаја за све ратове, а посебно је деликатно у етничким сукобима, обележило је распад Југославије, али слика непријатеља је и 30 година касније на снази, непромењена, одржавајући хомогеност српског колектива и омогућавајући аутоимагинирање властите посебности. Није реч, дакле, о ирационалности глобалног светоназора у Србији, већ управо о параноидности, јер је то врста когнитивне грешке у којој има система, она је усмерена на психолошку добит потврђивања властите изузетности. *Параноидна симетрија* између делузије гоњења и самовредновања ствара карактеристичан *circulus vitiosus*: *Они ме гоне, што потврђује моју изузетност. Изузетан сам па ме зато гоне.* (Тротер 2001: 79) Слика о себи оснажује се стереотипним представама о другом, јер су идентитети „конструирани унутар, а не изван репрезентације”, „повезани с измишљањем традиције колико и са самом традицијом”: „То није такозвани повратак коријенима, него помирење са својим ’корацима.’” (Хол 2001: 218) На таквој логици почива митологизовање жртве („с бројем ковчега расла је и слава народа” – Алексић 2021: 55); посебност се потврђује страдањем, а појединац има могућност да властите моралне девијације коригује урањањем у матрицу колективног мита у коме је изложен априорном, односно стереотипном и поједностављеном вредновању. Динин комшија Владан, који је читавог живота тукао супругу, постаје херој погибијом на Косову. Његова жена, чији је плач Дина годинама слушала кроз танке зидове, постаје гуру њу ејц филозофије. Прекрајање властитих биографија олакшано је доступним, свима познатим репертоаром пожељних улога које доминирају у јавном животу Србије.

Пропадање је присутно на свим нивоима, од економије до екологије: ваздух у српској престоници је „инсектицид”, град је постао „властита карикатура”, у Србији влада „гангрена полусвета”, то је „дезорјентисано друштво у страху од истине о себи”, а најдобронамернији родитељски савет усмерава децу ка напуштању домовине (Алексић 2021: 97, 99, 106). Пропадање је евидентно и у колективној слици о себи, која је и даље нарцистичка, мада је наратив срозан: народ коме су деведесетих година усадили свест о томе да је небески, тридесет година

касније, када су на власти „повампирене наказе деведесетих” (Алексић 2021: 149), присилно доводе на церемонију пуштања у рад семафора.

Указивањем на постојање другог у дубинама властите личности – а слутња унутрашње другости такође је извор стрепње и страха – Дина Поледица обело-дањује круцијално другачији поглед на идентитет у односу на средину у којој живи. Она експлицира да у сваком човеку спавају различита бића, која се могу и не морају актуализовати, у зависности од прилика. Нараторка, дакле, проговара о слојевитости идентитета, што је сучељено широко распрострањеној представи о његовој монолитности, на чему и почива етноцентризам, учвршћиван владајућом политичком гарнитуром, селективним историјским сећањем и ратним конфликтима. Непосредно по убиству Светислава Прста, Дину преплављује кривица због потпуног одсуства саосећања, а потом и бес због осећања кривице. Тај тренутак она означава као ослобађање чудовишта, унутрашњег тајног бића: „спали су ланци с чудовишта заточеног у мени. [...] Страшно моје кезило, мој лепи пород.” (Алексић 2021: 234) Како се *Пейџа* може посматрати као својеврстан билдунгсроман, индикативно је да је епилог Дининог живота у Србији рођење чудовишта, унутрашњег наказног другог.

Стога и њено симболичко ново рођење значи не само раскид са домовином, са својом прошлошћу, већ и са собом и властитом унутрашњом другошћу конструисаном у тим околностима. У затвору Дина разумева властиту одређеност околностима, те је њено сећање начин да системски и неопозиво заборави све што је било, што ју је ограничавало, секло јој крила и константно је држало на дну, упркос њеној интелектуалној остварености. Дина у даљини види море, као наговештај новог и другачијег: у новим околностима она ће испочетка конструисати сада већ испражњену себе. Пошто је у затвору, својеврсном чистицишту, поново рођена, слика мора призива идеју крштења у нови живот; симболика воде у тесној је вези са преображајем: у бројним митовима и традицијама (ка којима читаоца оријентише и најчешће присутан наслов „Омфалос”) преображаји се збивају проласком кроз воду (или ватру).

Нараторка из притвора излази као табула раза, одлучна да себе изгради из почетка, и ту се, изван Србије, коначно спајају њени унутрашњи квалитети са животним могућностима. Након низа видљивих и невидљивих губитака, након година унутрашње емиграције и губитка сваке вере, аутодеструктивна побуњеница стаје на чврсто тло и излази у дан.

Обезбеђујући својој јунакињи такву врсту победе, која је тек избављење, Дејан Алексић заокружује критичку слику Србије. Доследношћу, промишљеношћу и потпуношћу критичког приступа, *Пейџа* је ангажован роман који испуњава важну празнину савремене српске књижевности, која најређе и најмање успешно говори о Србији данас. Наиме, оно од чега су састављени свакодневни разговори тзв. опозиционог дела друштва – или пре опонената и незадовољника једног давно започетог сваковрсног *ружења народа* – Дејан Алексић је преточио у низ уверљивих слика, мозаички сложених у исповести Дине Поледице, која својом духовитошћу разблажује уистину дубоко потресну слику живота у Србији, а способношћу да нађе праву реч креира низ критичких медаљона. Алексић је експлицитан, што је на много места у овом тексту и илустровано – где год смо могли бирали смо цитат из романа, уместо властитих описа – али је поступак колажирања критичких слика у *Пейџи* свакако разлог што се тек са оваквим фокусом на њих, јасније сагледава његова ангажованост. Наравно, у оном једином прихватљивом, сартровском смислу речи: „Ангажовани писац зна да је реч

једнака делу: он зна да открити значи мењати и да се не може откривати без жеље за променом [...]. Говорити значи деловати.” (Сартр 1962: 35)

Извор

Алексић 2021: Дејан Алексић, *Пейџа*, Београд: Лагуна.

Литература

- Ван Пелт 2000: Tamise Van Pelt, Otherness, *Postmodern culture: journal of interdisciplinary thought in contemporary cultures*, vol. 10, no 2 (january 2000), <<https://www.pomoculture.org/2013/09/19/otherness>>, 24. 8. 2022.
- Живић 2019: Jelena Živić, Književno-antropološka analiza subalteriteta u romanima Džordža Orvela u kontekstu teorije moći, in: Aleksa Nikolić (ur.), *Otherness in literature and arts [Elektronski izvor]: conference journal*, Novi Sad: Klub studenata komparatistike, 96–103.
- Исановић 2019: Ahmed Isanović, Razumijevanje Drugog u perspektivi dekonstruiranja imanentne prisutnosti na primjeru romana J. M. Kucija *Gospodin Foe* i *Iščekujući varvare*, in: Aleksa Nikolić (ur.), *Otherness in literature and arts [Elektronski izvor]: conference journal*, Novi Sad: Klub studenata komparatistike, 117–124.
- Кук-Хафмен 2009: Celia Cook-Huffman, The Role of Identity in Conflict, in: Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne etc. (eds.). *Handbook of conflict analysis and resolution*, London: Routledge, 19–31.
- Лумба 1998: Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*, London: Routledge.
- Петренко 2019: Daria Petrenko, Cultural dimension of the European identity formation with the focus on arts' activities, in: Aleksa Nikolić (ur.), *Otherness in literature and arts [Elektronski izvor]: conference journal*, Novi Sad: Klub studenata komparatistike, 17–23.
- Сартр 1962: Ž. P. Sartr. Šta je to literatura?, *O književnosti i piscima*, Beograd: Kultura, 21–236.
- Тепшић 2012: Goran Tepšić, Nacionalni identitet i (zlo)upotreba „drugog”, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, god. 6, br. 8, 69–90.
- Тротер 2001: David Trotter, *Paranoid modernism: literary experiment, and the professionalization of English society*, New York: Oxford University Press.
- Торе 2021: Robert Torre, *Ima li života prije smrti?*, Beograd: Službeni glasnik.
- Фридман 2011: Moris Fridman, *Problematični pobunjenik*, Beograd: Službeni glasnik.
- Хамваш 1999: Бела Хамваш, *Хришћанство: scientia sacra II*, Београд: Дерета.
- Хол 2001: Stuart Hall, Kome treba „identitet”?, *Reč*, 64 (10) (2001), 215–233.

“EVERYONE KNOWS WHAT PARKS ARE FOR”: THE ALL-ENCOMPASSING COMPROMISING OF OTHERNESS IN DEJAN ALEKSIĆ’S SERBIA

Summary

When the author places his protagonist in a Greek prison for 48 hours for her to experience a place of freedom, within which she surrenders to introspection, retrospection, and recapitulation, then that in itself creates the framework for an all-encompassing critique of Serbian society from the nineties on to current times.

In the novel *Petlja*, Dejan Aleksić uses characterization and intertextuality to paint a picture of Serbia from the nineties on, and illuminates the consequences of a past that, just like the more distant past in Serbia, never ends. Instead, the past unrelentingly shapes worldviews, personalities, and life’s rather limiting frontier. In this concisely written novel, cloaked in a pseudo-detective genre, Aleksić leafs through the plans for compromising the other, otherness, and any sort of diversity (without neglecting self-destruction and one’s inner other either) existing in the Serbian society, in which the etalon of value itself has been lost, the measure against which compromises, social anomalies, and wrongdoings are valued.

Key words: Serbia, the nineties, ethics, otherness, stereotype, evil, self-destruction

Jasmina M. Ahmetagić

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09(082)

82.09(082)

811.163.41(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност (17 ; 2022 ; Крагујевац)

Српски језик, књижевност, уметност. Књ. 2 : зборник радова са XVII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (28-29. X 2022). Србија: све што сте одувек желели да кажете о Србији, а нисте смели --- / уредници Драган Бошковић, Часлав Николић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2023 (Београд : Донат граф). - 547 стр. : илустр. ; 24 cm

Текст ћир и лат. - Тираж 150. - Стр. 5-9: О књигама са XVII међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност / уредништво. - Стр. 11-12: О књижевнокултуролошкој књизи са XVII међународног научног скупа српски језик, књижевност, уметност / уредници. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-80596-51-8

ISBN 978-86-80596-31-0 (низ)

а) Српска књижевност -- Зборници б) Књижевност -- Мотиви -- Србија -- Зборници в) Компаративна књижевност -- Зборници г) Србистика -- Зборници

COBISS.SR-ID 127739913